

BİLİM TARİHİNE KATKISI YÖNÜYLE “PARŞÖMEN KÂĞIDI”

The Contribution of “Parchment Paper” to the History of Science

Rıdvan KÜÇÜKALİ*

Zeynep TAŞĞIN**

Öz

Her dönemde toplumların en önemli çabası, bilginin elde edilmesi ve elde edilen bilginin korunması yönünde olmuştur. Bilginin korunması, saklanması ve gelecek nesillere aktarılmasında, yazı malzemelerinin kalitesi, elde edilebilirliği ve kullanılabilirliği etkili olmaya başlamıştır. Hatta bir dönem toplumlar elde ettikleri bu yazı malzemelerini sadece bilgiyi aktarma aracı olarak kullanmamış aynı zamanda bir ticaret aracı olarak da kullanmışlardır. Bazı toplumlar bu yazı malzemelerini bir birlerine vermeyerek kendi gelişimlerinin diğer toplumlara göre daha hızlı olacağını bile düşünmüşlerdir. Elde ettikleri bu yazı malzemeleri sayesinde bilim adamlarının kendi topraklarına gelmesini sağlayarak, sahip oldukları şehirleri bilim merkezi haline dönüştürmeyi düşünmüşlerdir. Bu doğrultuda da çaba sarf etmişlerdir. Bu çalışmada, yazının icadı ile büyük bir öneme sahip olan, yazı malzemelerinden Parşömenin bilim tarihi ve insanlık tarihi açısından önemi, Bergama ile İskenderiye Kütüphaneleri ve Papirüs kâğıdı

Abstract

The most significant effort of communities in every period has always been obtaining of knowledge and its protection. The quality, availability and usefulness of written materials have begun to be influential in the protection, preservation and transfer of information to future generations. In fact, these societies, once acquired knowledge, have not only used these materials as a tool of transferring knowledge, but also employed them as a tool of trade. Some societies have even considered that their development would be faster than other societies unless sharing these writing materials with each other. Thanks to the materials they obtained, scientists turned their cities into a scientific center by ensuring that they came back to their lands. Efforts have also been made in this direction. In this study, Parchment, which was a great design developed with the invention of writing, has been considered in the context of the history of science and human history, in the context of Bergama and Alexandria Libraries and Papyrus

* Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Bilim Tarihi Ana Bilim Dalı, ridvankucukali@atauni.edu.tr.

** Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi.

bağlamında ele alınmıştır. Ayrıca Tarih de yüzyıllar boyu kitap malzemesi olarak kullanılan bu kâğıdın, tarihteki bilgi birikimine ve bilimsel çalışmalara nasıl etki ettiği açıklanmaya çalışılmıştır.

paper. Futhermore, history tried to explain how this paper, which was employed as a book material for centuries, influenced the accumulation of knowledge in history and its scientific works.

Anahtar Kelimeler: Bilim, Bilim Tarihi, Papirüs.

Key Words: Science, History of Science, Papyrus.

GİRİŞ

Tarihsel süreç içerisinde, toplumların geçmişlerine bakıldığında, o toplumların gücü ve gelişmişliği sahip oldukları bilgi ile kıyaslanmıştır. Her toplum bilgiye sahip olmak ve sahip olduğu bilgiyi etkili bir biçimde kullanmak ister (Selvi 2012, 191-213). Yani bilginin elde edilmesi, muhafaza edilip saklanabilmesi ve daha sonra o muhafaza edilen bilgiden insanların, faydalanan ileriye yönelik adımlar atabilmesi insanlık tarihi açısından hep önem arz etmiştir. Bu anlamda da tüm toplumlar bu bilginin elde edilmesi, geliştirilmesi ve saklanması konusunda büyük mücadeleler vermişlerdir.

Bugün, Literatürdeki tanımına göre, bilgi, insan aklının erebileceği olgu, gerçek ve ilkelerin tamamı malumat olarak tanımlanırken Çeçen'e göre, bilgi, özne (bilen insan) ve nesne (bilinen şey) arasında gerçekleşir. Bu eylem de özne tarafından yapılır. Çünkü nesneye yönelen ve onu bilmek için çabalayan öznedir. Nesnelere yönelen özne düşünür ve zihinsel bir faaliyette bulunur. Buradan hareketle kavramlara, kavramlardan ise önerme ve çıkarımlara varan bir yol izler. Bu yolun sonunda çeşitli hipotez ve sınamalar yardımıyla bilgi elde edilir (Çüçen 2005, 16). Çeçen'nin bu ifadesini daha açıklayıcı bir şekilde sunacak olursak; Bilgi, insani bir çabanın ürünü olarak karşımıza çıkar. İnsan aklı, bilginin ortaya çıkış sürecinde, gidişatı belirleyici en önemli etkendir. Çünkü insan, çevresindeki nesnelere ve olayların bilgisine bu bilgileri akıl süzgecinden geçirilmeden ulaşamaz. Ne sadece akli bilgiye (Apriori bilgi) ne de sadece deneyin bilgisine (aposteriori) dayanır. Kant'ın deyişiyle ifade edecek olursak, "Görüşüz (bakınca görülen) kavramlar boş, kavramsız görüşler kördür". Bu görüşler ve kavramlar birleşince düşünceler ve fikirler ortaya çıkar. Bu düşüncelere bir de onlara uygun yöntemler eklenince, son evrede bilgi açığa çıkar (Engin 2005, 427-453). Yani basit bir matematiksel hesaplamayla *zekâ+ tecrübe+ yöntem=bilgidir*.

Bilgi bazen kendi içsel değerlerimiz ve ya herhangi bir konuda ilerleme olarak görülmüş, bazen de eşya ve nesne (bilinenler) üzerindeki gücün artması olarak görülmüştür. Bu da demek oluyor ki insanı hem mükemmelliğe ve gerçekliğe götürüp, insanın insan olmasını sağlar, hem de eşya ve olaylara egemen olmasını sağlar. Bir

bakıma insan ile doğa arasındaki mücadelede, insandan taraf olarak, insanın doğa karşısındaki hâkimiyetine zemin hazırlar ve her iki taraf arasında bir denge kurulmasını sağladığı da söylenebilir. Bu durum, A. Comte (1798-1857) ve F. Bacon (1561-1626)in da söylemiyle "egemen olmak için bilmek" şeklinde özetlenebilir (Engin 2005, 427-453). Ayrıca bilgi, insanı mükemmelleştirme konusunda en büyük enerji kaynağıdır. Şöyle ki; sınırlı doğal kaynakların, sınırsız insan ihtiyaçlarını karşılamak için bilgiye büyük oranda ihtiyaç vardır. Çünkü bilgiye ulaşma çabaları, bilimsel uğraşılardır ki bu uğraşılar insanın ihtiyaçlarını karşılama noktasında şekillenirler. Yani İlkçağ (MÖ 3500-MÖ 476) da ki insanların ihtiyaçlarından başlayarak, günümüz insanların ihtiyaçlarını da kapsayacak geniş bir çerçevede bir değerlendirme yapılsa, bu ihtiyaçların ancak bir şeylerin bilgisine sahip olunarak karşılanabileceği anlaşılır. Bu bağlamda yeni besicilik teknikleri, arazinin daha verimli kullanılmasını ve daha geniş tarım arazilerinin ekimi gibi ihtiyaçlar ortaya çıkarır. Ama o tarım arazisinin toprak yapısının bilgisine sahip olmadan veya besicilikte hayvan anatomisinin bilgisinin, en azından bir kısmına sahip olmadan maalesef bu ihtiyaçlar karşılanamaz (Engin 2005, 427-453). İşte insanların yaşamlarını idame ettirmek için sahip oldukları bilgiler, insanların kendi yaşamlarını kolaylaştırma görevinin yanında bir de insanı bu yolla mükemmelliğe ve gerçekliğe de götürmüş olur.

Bilginin ne denli bir ehemmiyete sahip olduğunun anlaşılması, bilginin saklanması ve muhafazasına da aynı oranda önem ve özen gösterilmesini gerekli kılmaktadır. Günümüzde bilginin saklanması bilgisayarın bulunup kullanılmaya başlanmasıyla çok daha kolaylaşmıştır (Selvi 2012, 191-213). Bu sayede saklanan bilgiler istenildiği zaman kullanıma açılır. Fakat insanlık tarihine baktığımızda günümüzde olduğu gibi bilgi bu derece güvenli saklanamamıştır.

İlk önceleri insanlar, içinde yaşadıkları medeniyetin geleceği açısından önemli olan bilgiyi muhafaza edebilmek için dönemin koşullarına uygun yollar aramışlardır. Bu yollar toplumların değişen yapısına (en yaygın kullanılan ayrıma göre, ilkel toplum, tarım toplumu, sanayi toplumu ve bilgi toplumu) göre çeşitlilik göstermiştir. Özellikle yazının bulunmasıyla birlikte (sözlü iletişimin gerçekleştiği ilkel toplum hariç) gözlemlerle elde edilmiş, bilgi, çeşitli araçlar yardımıyla sınıflanmış, kaydedilmiş ve saklanmıştır (Rukancı, Anameriç 2004, 21-24).

Bilginin çeşitlemesi ve kaydedilmesi aşamasından önce Antikçağ 'da, düşünce insanları, ilk olarak doğru bilgi arayışında olmuşlardır ve doğru bilginin nasıl elde edilmesi gerektiği konusunda da çeşitli yorumlar yapmışlardır (Çüçen 2005, 11). Bu da bize insanlık tarihinin her döneminde bilginin elde edilmesi konusunda çaba sarf edildiğini göstermektedir. Bilginin, toplumdaki topluma değişen ve elde edilmesi ve saklanabilmesine olanak veren en önemli etken yazının bulunmasıdır. Çünkü akıllı bir

varlık olan insan için iletişim kurmak, kendini ifade etmek, her zaman çok önemli olmuştur. Bu açıdan bakıldığında insanlık tarihi açısından yazının bulunması ve kullanılması çok önemlidir. Öyle ki, insanlar, yüzyıllardır bunu kendilerine verilmiş bir hediye olarak görmüşlerdir. Bu kutsal hediye uğruna ilkel toplumların varlık gösterdiği zamanlarda bile insanlar, hemcinsleriyle iletişim kurabilmek için, sözlü olarak iletişime geçmiş, bazı sesler çıkararak anlaşmaya çalışmıştır. Fakat bir süre sonra insanların çevresel gelişimleri için, artık sadece sesler ve basit işaretlerle yetmemiş, soyut kavram ve düşüncelerin de ifade edilmesi gerekliliği baş gösterince, bu durum yazı taşıyıcıları olan yazı malzemelerinin, yazı araç ve gereçlerinin var olma nedeni olmuştur. Ateş, duman gibi görsel işaretler, belirli sesler ve akustik işaretlerden sonra çeşitli malzemelerin yan yana getirilmesi ile oluşan "madde yazısı", insanın, ne istediğini anlatmak için kullandığı, kalıcı iletişim araçları olmuştur. Düşüncenin şekle dönüşmesi ise özellikle ilkel toplumlarda, insanların ev olarak kullandıkları kaya ve mağara duvarlarına belli belirsiz resimler çizilmesiyle oluşmuştur. Başlangıçta oldukça realist olan bu mağaradaki çizimler zamanla sembolik şekillere dönüştürülmüştür. İşte burada yazı malzemesi taş ve kaya olmuştur. İşte bu mağara resimleri ve taşların üzerine çizilen işaretler, ideografik olarak adlandırılan yazıya (doğrudan fikri ifade eden işaretlerin ve sembollerin oluşturduğu yazı şekli) geçişte, basamak kabul edilen ve günümüze kadar gelebilen, ilk, yazı örnekleri olarak nitelendirilebilecek örneklerdir. Fakat bu örneklerle rağmen düşünce yine de tam olarak nakledilemiyordu. Özellikle de yerleşik hayata geçişle beraber artan iletişim ihtiyacını karşılamada bu semboller yetersiz kalıyordu. Bu ihtiyaç dâhilinde yazı, ancak, Mezopotamya 'da, MÖ 5000 yıllarında, Sümerler tarafından iletişim aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bunu da, kendi buldukları çivi yazısıyla yapmışlardır. Böylece insan için tarihindeki en büyük yenilik olarak sayılabilecek bu icat sayesinde insana, iletişime geçebilme ve soyut-somut tüm kavramları ifade edebilme olanağı sağlanmış oldu. Fakat yazının icadı bu şekilde olmuş olsa da, kullanımı zaman içerisinde çeşitlilik göstermiştir. Bu çeşitliliğe, insanların yayıldığı farklı coğrafi alanlar da kullandıkları yazı türleri ve yazı malzemeleri neden olmuştur. Çünkü yerleştikleri coğrafi bölgelerdeki iklim koşullarına uygun olan bitki ve hayvansal maddeler seçilmiştir (Yıldız 2014, 1-5). Coğrafi uygunluk bakımından yer yer ağaç yaprakları, ağaç kabukları, kil tabletler, taşlar, madenler gibi çok çeşitli yazı malzemesi kullanılmıştır.

Eski çağlardaki yazı malzemeleri, kitap ile birlikte, yazının da etkisiyle, bilginin ortaya konması için gerekli temel unsurlardır. Bu yüzden bilgi kaynağı olan kitabın ortaya çıkması ve ona zemin hazırlayan yazı malzemeleri ile ilgili tarihsel açıdan gösterilen bu çaba, aynı zamanda bilgi kaynaklarının tarihi açısından büyük önem taşımaktadır (Yıldız 2014, 1). Ayrıca yazının türlerinin ve yazı malzemelerinin çeşitliliği, bilgi kaynaklarının da çeşitliliğine sebep olmuştur. Bu çok çeşitli yazı malzemeleri ve bu

çeşitliliğin oluşturduğu çok sayıda bilgi kaynağı, toplumların gelişmişlik seviyelerine büyük katkı sağlamıştır. Yüzyıllar boyu birikerek ve yığılarak ilerleyen bu çeşitliliğin, toplumlara faydası düşünüldüğünde, saklanması ve korunması gerekliliği ortaya çıkmıştır. İşte bu aşamada da, bilgi kaynaklarının en eski muhafaza şekillerinden birisini olan *kütüphaneler* devreye girmektedir.

Kütüphaneler, bilgi muhafaza kurumu olarak yüzyıllar boyu, farklı anlamlara ve farklı kullanım alanlarına (kitap kasaları, depo, kitapçı dükkânları gibi)sahip olmuştur. Bugünkü anlamında kullanımı ise kelime kökü bakımından kadim Yunancaya, kullanım alanı olarak ise İskenderiye Kütüphanesine kadar dayanır (Yıldız 2003, 4-5). Gerçi Yunanlar arasında ilk kütüphaneyi kuran Atinalı hükümdar Peisistratos’dur. Daha sonra bu kütüphane Kserkses tarafından İran’a götürülmüş, bu hareketten sonra ele geçirilen tüm ülkelerin kütüphaneleri, ele geçirenler tarafından kendi ülkelerine taşınmaya başlamıştır (Macleod 2006, 13). Tarih içerisinde kütüphaneler, hizmet ettikleri kesimler açısından da farklılık göstermiş; bir toplum içindeki kütüphaneler, toplumdaki farklı kesimlerin hizmetine sunulmuştur. Yani kuruluş amaçları yönünden çeşitlilik gösteren kütüphaneler vardır. Özellikle Antikçağ ’da yapılan ayrıma göre, kurulan bu kütüphaneler ya dinsel kurumlara bağlı olarak ortaya çıkmış ve bağlı oldukları kurumun özelliklerini yansıtmış ya da Roma kütüphanelerinde olduğu gibi dinsel kurumlara bağlı olmasına rağmen, aynı şekilde halka da hizmet vermiştir. O dönemde Saray (Krallık) için kurulan kütüphaneler de vardır. Bu tür kütüphanelerin amacı ise sadece devlet adamlarına hizmet vermektir. Genelde evlerde oluşturulan özel kütüphanelerin hizmet alanı ise oldukça dardır (Gürlek 2011, 111-124). Tüm bu örnekler açısından bakıldığında, bilgi toplumun her kesimi için kütüphaneler, faydalanması gereken bir hazine olarak görülmüş, küçük ve büyük çaplarda birçok kütüphane insanların hizmetine sunulmuştur.

Her kütüphanenin kendi dönemine ve gelecek nesillere faydalı olduğu gerçeği bilindik bir durumdur. Bu kütüphanelere, krallık kütüphanelerinden birisi olan İskenderiye Kütüphanesini örnek olarak gösterebilir. İskenderiye Kütüphanesi, M.Ö. III. Yüzyılın başlarında Mısır Şehrinin O dönem hüküm süren Kralı Ptolemaios (MÖ 367-283) tarafından, ülkenin İskenderiye kentinde kurulmuştur. Bu kütüphane, Eskiçağda Yunan ve Roma Dünyası’nda ilk kez kurulan geniş ve evrensel nitelikte ilk kütüphane olması bakımından, o bölge için önemli bir yere sahiptir. Ayrıca İskenderiye Kütüphanesi, bütün Helenistik Dönem (MÖ 323 – MÖ 30) bilgi dünyasının merkezi olmuş ve Yunan yazma eserlerini uzun süre korumuştur. Kitapları toplama faaliyetleri, Akdeniz ve Karadeniz’in de sahil kesimlerine kadar geniş bir alana yayılmıştır. Ayrıca İskenderiye Kütüphanesi’nin yer aldığı Mısır, o dönemde bilim ve sanatın ileri olduğu eski uygarlık merkezlerinden birisiydi bu durum da İskenderiye Kütüphanesinin öneminin artmasına etki etmiştir. Burada diğer önemli ayrıntılardan birisi ise

İskenderiye Kütüphanesi'ndeki kitapların oluşmasını katkı sağlayan *Papirüs* adlı bitkinin bu bölgede yetişmesidir (Yıldız 1985, 128-129). Çünkü bu bitkiden üzerine yazı yazılabilen papirüs kâğıdı elde edilmekteydi. Bu papirüs kâğıdı, yazının keşfedilmesi ve kullanılmaya başlanmasından sonra insanlık tarihinin en önemli keşiflerinden bir tanesi olmuştur. Bu keşif sayesinde birçok yazı ve kitap korunabilmiş ve saklanmıştır. Çünkü O dönem, yazılan bilgilerin kalıcılığı ve muhafazası için en uygun yazı malzemesi papirüs kâğıdı olmuştur.

Eskiçağ Kütüphanelerinde en çok kullanılan yazı malzemesi Papirüs kâğıdıdır. M.Ö.3000den başlayarak, Mısır'da Nil Nehri kıyılarında yetişen papirüs bitkisinden elde edilmiş olan papirüs kâğıdı kitap yapımında uzun süre kullanılmıştır (Türkçe Sözlük, 1998, 1761). Genelde boyu üç metreyi bulabilen bu bitki, dönemin en kalıcı yazı malzemesi olduğu için yaygın olarak kullanılmıştır. Bitkinin gövde kısımları yazı aracı olarak kullanılmıştır. Şöyle ki; Bitkinin gövde kısmı, ince dilimlere ayrılır ve kesilen tabaklar halindeki lifler, birbiri üzerine, dik veya yatay şekilde konur, yapıştırıcı olarak kullandıkları maddeler (un ve sirke) yardımı ile de birbirlerine yapışmaları sağlanırdı. Bu şekilde bir bütün elde edilir, bu bütünleşmiş parçalar yan yana eklenerek rulo haline getirilir ve öyle kullanılırdı. Yazma işi bitince de yapraklar, uçtan uca birleştirilip, bir ucundan yapıştırılıyor ve bu sayede de ortalama 20 sayfa olan, orta ciltte kitaplar elde ediliyordu (Yıldız 1985, 21-22). Bu bitki sayesinde oluşturulan, kitaplar, her ne kadar çoğu günümüze ulaşamamış olsa da, büyük filozof ve düşünce insanlarının, el yazması kitaplarını içeriyordu. Ayrıca Papirüs bitkisinin ülkenin sanatsal ve kültürel çeşitliliğine yaptığı katkının yanı sıra, genellikle Mısır'da tarımı yapılan bu bitkinin, aynı zamanda Papirüs gibi kalıcı bir yazı malzemesi olmayan ülkelere de ihracatı yapılıyordu. Bu da ekonomik anlamda ülkeye sağladığı faydanın göstergesidir.

Mısır hükümetinin, Papirüsü ihraç ettiği medeniyetlerden birisi de *Bergama Kütüphanesinin* de içinde bulunduğu bugünkü ismiyle Bergama şehridir. Bergama şehri Papirüsü ithal ederek, kendi bünyesindeki kütüphaneleri, kültür ve bilim merkezi haline getirmeye çalışmıştır.

Bergama Kütüphanesi, Batı Anadolu, bugünkü Bergama şehrinde kurulmuştur. Bir tepe (akropol) üzerine kurulan bu kütüphane, kuruluş yeri bakımından Avrupa ve Asya arasındaki tarihi ve ticari yol üzerindeydi. Bu açıdan bakıldığında Helenistik ve Roma (MÖ 1–MS 1453) dönemlerinde önemli bir merkez olmuştur. Şehrin siyasal ve sanatsal üstünlüğünün yanında öğretim kuruluşlarının kalitesi ile de Helenistik devirde önemli rol oynamıştır (Yıldız 1985, 142). Bu kütüphane aynı zamanda ilkçağ da antik dünyanın en büyük kütüphanelerinden biri olarak görülmekteydi, hatta bir ara İskenderiye kütüphanesi ile yarıştığı söylenilmektedir. Bunu sebebi de o dönemde, Bergama krallarının bilime ve sanata verdikleri değerden kaynaklanmaktadır.

Bergama Kütüphanesinin, kurulma tasarımı, o dönem Bergama Kralı olan I. Attalos (MÖ 241-197) yapmıştır. Fakat kitap toplama ve kütüphane binasının yapımına başlama işi, ondan bir sonraki kral II. Eumenes (MÖ 221-160) tarafından ancak hayata geçirilebilmiştir ki; bu dönem kütüphanenin en parlak yıllarını geçirdiği zaman olmuştur. Tüm çalışmaların tamamlanma işi ise kral II. Attalos (MÖ 220-138) döneminde olmuştur (Gönlügür 2007, 54). Gerçi bütün Bergama kralları bu kütüphaneyi büyütebilmek için yazarlara, bilginlere ve filozoflara teşvikler vermişler ve onları ülkelerine davet etmişlerdir. Hatta eski eserlerin kopyalanıp, ya da satın alınıp kütüphane bünyesine kazandırılması için çalışmalar yapılması emrini de vermişlerdir. Özellikle Aristoteles (MÖ 387-323) ve ünlü filozof Thopastos (MÖ yaklaşık 371-287) gibi büyük filozofların kitapları, büyük paralar ödenerek satın alınmıştır. Bu sayede Bergama Kütüphanesi büyüyen ve gelişmiş ve ismini tüm dünyaya duyurmaya başlamıştır. Bu ilgi ve alaka kütüphanenin, 200.000 in üzerinde kitaba sahip olmasına neden olmuştur ki bu o günün şartları için büyük bir başarıdır. Bu kitapların arasında, büyük yazarlara ve bilim insanlarına ait kataloglar bile mevcuttu (Gönlügür 2007, 43-44). Aynı şekilde bu kütüphane, büyük bilim adamlarının, filozof ve fizikçilerin, şair ve bilginlerin yetişmesi anlamında da bilime ciddi anlamda katkı sağlamıştır. Örnek verecek olursak;

-İlionlu Palemon (MÖ 230-160) Yunanistan'ın Sicilya ve Kartaca'nın birçok bölgesini gezmiş, seyahat yazıları yazmış, bir eleştirmen ve filozoftur.

-Pergemonlu Karystions, Pergemonlu bir tarihçidir. Onun sayesinde sanat eserleri hakkında bazı bilgiler alınabilmiştir.

-Galenos, Bergama'da yetişmiş bir tıp bilginidir. Canlı hayvanlar ve hayvan- insan cesetleri üzerinde incelemeler yapmıştır. "hayvan ruhları" adlı bir eseri de uzun bir süre tıp dünyasını etkilemiştir (Gürlek, 2011, III-124).

Bergama Kütüphanesi, devrin kültür hazinesine, bilim ve edebiyat alanında ki gelişmelere büyük katkı sağlamıştır. Farklı medeniyetlerden elde ettikleri eserleri yorumlayarak bu yorumlamaların dışında kendilerinin de elde ettiklerini ekleyerek bu bilgilerin gelecek nesillere aktarılmasını ve sağlam bir şekilde muhafaza edilmesine olanak sağlamıştır. Ayrıca bu kütüphane sayesinde Eski Anadolu *Düzyazısının* (Nesrinin) bir okulu kurulmuş, bu okulun çalışmaları sayesinde nesir yazarlarının, değerli eserleri, günümüze kadar gelebilmiştir. Bu kütüphanede yapılan bilimsel çalışmaların sayesinde kütüphaneciliğin önemi artmıştır. Özellikle Galenos'u yetiştiren bu kütüphane, onun çalışmalarına kaynaklık etmiştir (Gönlügür 2007, 60-61). Tüm bunlardan hareketle Bergama Krallarının Bergama Kütüphanesinin gelişimi adına yaptıkları çalışmalar, bilimsel açıdan bakıldığında, yadsınamayacak kadar büyük bir öneme sahiptir. İskenderiye Kütüphanesi tüm engellemelerine rağmen kütüphanecilik adına ciddi

atılımlarda bulunmuş, hatta bu alanda ilk faaliyetleri göstermiştir denilebilir. Bu anlamda kütüphane bünyesindeki kitapları arttırma ve kitap toplama faaliyetleri sırasında İskenderiye Kütüphanesiyle karşı karşıya bile gelmişlerdir. Şöyle ki; M.Ö. II. yüzyılda Atina'da bir kütüphanedeki kitaplar açık arttırma ile satışa çıkarılmıştır. Bu arttırmaya her iki kütüphanenin de müdürleri katılmış ve sonuç olarak Bergama Kütüphanesi, kitapların ağırlığı kadar altın vererek satıştan kazançlı çıkan taraf olmuştur. Bu olaydan sonra kendisine kitaplar konusunda rakip istemeyen Mısır Krallığı, sadece Nil Nehri kıyılarında yetiştirilen ve kendilerine ciddi anlamda gelir sağlayan Papirüsün Bergama'ya ihracatını yasaklamıştır. En kullanışlı yazı malzemesi olarak kullanılan Papirüsün olmayışı Bergama için ciddi bir kriz yaratmıştır. Bu krizi önlemek için, dönemin Bergama Kralı II. Eumenes, papirüse alternatif olacak yeni bir yazı malzemesi bulunmasını, hatta durumun ciddiyeti ve önemi açısından, icatta bulunana ödül verileceğini açıklar. Tam da bu dönemde Kralın bu davranışı insanlık ve bilim tarihi açısından, ateşin ve tekerleğin bulunması kadar önemli bir icadın yani papirüsün yerini daha sonra alacak olan *Parşömenin* bulunmasını sağlamıştır (Gönlügür 2007, 20-21). Bu buluş yazı malzemesi olarak tarihe geçmiş en büyük yeniliklerden birisi olmuştur. Bu aynı zamanda Mısır Kralının koymuş olduğu papirüs ambargosunun etkisini ortadan kaldırmış ve papirüse de rakip olmuştur.

Bitkiden üretilen Papirüse karşılık deriden yapılan Parşömen MÖ II. Yüzyılda keşfedilen ve Çinlilerin kâğıdı bulmalarına (MÖ 105) kadar geçen sürede, kütüphanelerde yazı materyali olarak papirüsün yerini almıştır. Devlet politikası olarak Parşömen üretilmiş ve kütüphanenin zenginleşmesinin yanı sıra ekonomik anlamda da getiri sağlamaya başlamıştır. Bergama Krallığı, bu sayede bilim ve kültürde ilerleyerek, yazı materyali olarak Mısır'a bağımlı olmadan, kitap üretmiş ve Bergama kütüphanesinin kitap sayısını arttırmıştır (Gürlek 2011, 111-124).

Parşömen, yeni doğmuş, oğlak, buzağı, koyun, keçi, derisinden yapılır. Kesilen hayvanların derileri; soyulur, yıkanır ve kalsiyum, karbonat, kireç gibi malzemelerle temizlenir, deriye uzun süre dayanma gücünü arttıracak malzemeler yardımı ile rafine edilir. Temizlenip kurutulan deri, ya yuvarlak bir ağaca rulo halinde sarılır ya da çerçeveye iplerle gerilerek beklemeye alınır. Bu gerilmenin neticesinde deri, ince, yumuşak ve kadife gibi bir hal alınca yazı için hazır duruma gelmiş olur (Gönlügür 2007, 35).

Derinin yazı malzemesi olarak kullanımı, Parşömenin icadından bin yıl öncesine kadar dayanır. Fakat rafine edilmediği, kullanışlı olmadığı için pek talep görmemiştir. Papirüsün icadından sonra ise artık bitki lifleri, yeni kitap malzemesi olmuştur. Anadolu'da, kullanımı, çok eski devirlerden beri devam eden deri, Helenistik dönemde Parşömen adıyla tekrar kullanılmaya başlanmış, Bergama Kütüphanesinin, İskenderiye

Kütüphanesi ile giriştiği rekabet, Parşömen kâğıdının kullanımının artmasına neden olmuştur (Yıldız 1993, 128). Bu durum bize, parşömenin, yazı malzemeleri tarihi açısından bir dönüm noktası olduğunu gösterir.

Papirüse konulan ambargo sonucunda icat edilen Parşömen, Bergama Krallığını geliştirmekle kalmamış, derinin bitkiden daha kalıcı olduğunun anlaşılması üzerine, Bergama’yı, dünyaya parşömen satan bir merkez konumuna getirmiştir. Ayrıca bu kitaplardan yararlanmak isteyen bilginler de akın akın Bergama’ya gelmeye başlamıştır. Bu sayede Bergama Krallığı kültür, sanat ve bilim şehri haline dönüşmüştür. Böylece dünyanın gözü Bergama’ya çevrilmiştir. Parşömen 15. Yüzyıla kadar en önemli yazı malzemesi olarak varlığını sürdürmüştür. MS 400lü yıllarda ilk İnciller, ilk kuran Parşömen üzerine yazılmıştır. Amerika bağımsızlık bildirgesi, ilk dönemlerinde Osmanlı padişahlarının fermanları da parşömen üzerine yazılmıştır. Hatta 20. Yüzyılın başlarına kadar yine de değerli belgelerin yazımı için parşömen kullanılmıştır (Gönlügür 2007, 18-22).

Ayrıca parşömen kitap basım sektöründe çığır açtı. Çünkü Papirüsün her yerde bulunamaması ve uzun süre saklanamamasının açtığı zorluklar üzerine, tüm ilgi parşömene yönelmiş, bu durumda doğal olarak böyle bir sonuç doğurmuştur. Papirüs, rulo şeklinde muhafaza edildiği için, üzerinde ansiklopedik bilgiler ve sözlük yazılamıyordu. Nedeni ise papirüs rulosunun uzayıp gitmesidir. Parşömen, arka ve ön yüzünün kullanıma uygunluğu sayesinde, kullanıma daha elverişli olmuştur (Gönlügür 2007, 44). Böylece parşömenin, diğer medeniyetler ve krallıklar tarafından daha fazla rağbet görmesi anlaşılabilir bir durumdur.

SONUÇ

Toplumlar açısından her dönem değerli görülen bilgi, yazının da icadıyla, yüzyıllar boyu çeşitli yöntemlerle muhafaza edilmiş ve korunmuştur. Çünkü bu toplumlar, en az silah ve savaş üstünlüğü kadar, toplumların geleceğe taşıma bilmesi için bilginin önemli olduğunu görmüşlerdir. Bergama Kütüphanesi ile İskenderiye kütüphanesinin arasında geçen en çok kitaba sahip olma mücadelesi bunun en güzel örneğidir. Zaten insanlık tarihine baktığımızda en güçlü medeniyetlerin en büyük farklılıkları, sahip oldukları bilim adamları ve kurdukları büyük kütüphaneler ile ölçülmektedir. Bütün bunların yanı sıra bilginin saklanması ve geleceğe taşınması da ayrı bir problem olarak ortada durmaktadır. Bunu içinde korunmak istenilen bilginin kaydedildiği malzemelerin kalitesi, kalıcılığı ve elde edilme biçimi de her zaman etkili olmuştur. İskenderiye Kralı, Bergama Kütüphanesinin kendi kütüphanelerinin önüne geçmesini engellemek için papirüs kâğıdının Bergama’ya satılmasını engellemiştir.

Bilgini önemini kavramış olan toplumlar her dönemde, yazı malzemelerini ve bunların dönüştüğü bilginin kaynağı olarak kitapları korumak ve geliştirmek için büyük mücadeleler vermiştir. Bu açıdan bakıldığında ise, insanlık tarihi boyunca en önemli, iki yazı malzemesi olarak kabul edilen Papirüs ve Parşömenin rekabeti insanlık ve bilim tarihi açısından büyük önem arz etmiştir. Ayrıca kullanım açısından kolay ve kalıcı olanın yani Parşömenin daha çok rağbet görmesi de bu rekabeti ayrı etkilemiştir. Böylece parşömen, Bergama şehrinin gelişmesine ve bilim tarihi açısından önemli olan birçok bilim adamını yetişmesine ve bilgi dünyasına yeni bilgilerin katılmasına katkı sağlamıştır. Bu kütüphanelerin dramatik şekilde yok edilmesi birçok bilim insanı tarafından üzüntüyle karşılanmış ve bu derece önemli kütüphanelerin yok olmasını, insanlık ve bilim tarihi açısından önemini vurgulamak adına, değişim ve gelişmenin gecikme sebebi olarak göstermişlerdir.

KAYNAKLAR

Çüçen, A. Kadir, *Bilgi Felsefesi*, Asa Kitabevi, Bursa, 2005.

Engin, Ali Osman, "Bilginin İnsan Hayatındaki Yeri Ve Önemi", *Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, S. 11, Erzurum, 2005.

Rukancı, Fatih, ANAMERİÇ, Hakan, "Bilgi Toplumu Ve Toplumun Bilgilenmesinde Kütüphanelerin Rolü", *Kütüphaneciliğin Destanı Uluslararası Sempozyumu*, 2004, Saga of Librarianship International Symposium, Ankara (Turkey), 21-24 October, Ankara, 2004.

Gönlügür, Macit, *Son Parşömen*, Bergama Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları İzmir, 2007.

Gürlek, Ahmet, *Kütüphanecilik Tarihimizde Bergama Kütüphanesinin Önemi*, Uluslararası Bergama Sempozyumu, Egetan Yayıncılık, İzmir, 2011.

Macleod, Roy, *İskenderiye Kütüphanesi*, Dost Kitapevi, Ankara, 2006.

Selvi, Özgür, "Bilgi Tolumu, Bilgi Yönetimi Ve Halkla İlişkiler", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, Gümüşhane 2012.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, Ankara, 1998.

Yıldız, Nuray, *Antikçağ Kütüphaneleri*, Arkeoloji Ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2003.